

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ

Махоріна Ганна Михайлівна

**САКРАЛЬНІ ЖАНРИ І КОНЦЕПТИ В ЛІРИЦІ
ЛІНИ КОСТЕНКО**

035 «Філологія»

**Автореферат
дипломної роботи магістра**

Миколаїв – 2021

Роботу виконано на кафедрі української філології та міжкультурної комунікації Чорноморського національного університету імена Петра Могили Міністерства освіти і науки України

Керівник роботи: Даниленко Ірина Іванівна, д. філол. н., професор, Чорноморський національний університет імена Петра Могили, професор кафедри української філології та міжкультурної комунікації

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Запорожець Галина Вікторівна, Чорноморський національний університет імена Петра Могили, доцент кафедри англійської філології

Захист відбудеться 25 лютого 2021 р. о 10 годині на засіданні екзаменаційної комісії № у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили за адресою: 54003, м. Миколаїв, вул. Акіма 2, аудиторія 11-312

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Аналіз праць українських і зарубіжних учених останніх десятиріч свідчить про актуальність дослідження процесу трансформації сакрального тексту у безперервній діалектичній єдності сакрального і профанного.

Поезія Ліни Костенко, багата метафорикою та афористичністю, належить до найвищих взірців української класики через порушені в ній натурфілософські, хронософські, культурософські, історіософські та морально-етичні проблеми. Проте, чимала увага у ліричному дискурсі Ліни Костенко приділяється сакральним сюжетам, що становить наріжний камінь у дослідженні релігійних феноменів.

Мета дослідження – з'ясувати роль, місце, особливості змісту і поетики сакральних жанрів у ліричному дискурсі Ліни Костенко у зв'язку з особливостями світосприйняття поетеси.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- висвітлити теоретичні аспекти філософської лірики Ліни Костенко;
- визначити міфологічні інкрустації й архетипи у ліриці Ліни Костенко;
- осягнути жанровий діапазон лірики мисткині;
- розглянути релігійно-духовні мотиви лірики поетеси;
- дослідити особливості адаптації сакрального дискурсу у художньому сприйнятті Ліни Костенко.

Об'єктом дослідження є ліричні твори Ліни Костенко біблійного метажанру.

Предметом дослідження є сакральні жанри і концепти в ліриці Ліни Костенко.

Методи дослідження. При дослідженні філософських поетичних текстів Ліни Костенко, з метою аналізу сакральних жанрів і концептів, були задіяні такі літературознавчі методи та прийоми: міфопоетичний аналіз, філологічний коментар, системний, герменевтичний, порівняльно-

історичний, типологічний, біографічний, архетипний, психологічний та інші, що зумовлено багатством залученого до дослідження матеріалу, його літературною й естетичною глибиною.

Матеріалом дослідження стали «Давидові псалми» в українському переспіві Ліни Костенко.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в роботі здійснено ґрунтовне дослідження сакральних концептів у ліриці Ліни Костенко і визначено їх роль у творчій спадщині поетеси.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані у підготовці до семінарських і практичних занять, а також для розробки матеріалів конференцій.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі змісту, вступу, першого теоретичного розділу, другого аналітичного розділу і третього практичного розділу, загального висновку, списку використаних джерел, який нараховує 70 позицій. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження обраної теми, подано загальну характеристику досліджуваної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет наукового пошуку, методи дослідження, розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів, подано інформацію про структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі** – *«Теоретичні аспекти філософської лірики Ліни Костенко»* – на підставі аналізу загальнотеоретичних положень проблеми гносеологічного пошуку в літературній герменевтиці нами доведено, що філософія, екзистенція, пошук сенсу і себе у вирі життя – це той ансамбль смислів, який наповнює лірику Ліни Костенко будь-якого дискурсу.

У **першому підпункті** *«Філософська лірика Ліни Костенко як явище літератури»* з'ясовано, що всі найважливіші філософські питання, так чи інакше порушено в її творах: це й питання сенсу людського життя,

швидкоплинності часу, діалектики духовного та матеріального. Обґрунтовано екзистенційні мотиви лірики поетеси: самотність людини в абсурдному світі, поневолення митця владою, бунт тощо.

Встановлено, що невинний рух, часопросторова зміна становить основу концептуального мислення й палітру мистецького відтворення Ліни Костенко, що яскраво підтверджують поезії «Неповторність», «Буває мить якогось потрясіння», «Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином», «Шалені темпи. Час не наша власність» та ін.

Розкрито, що поняття «філософська лірика» – це тип поезії, що має свій предмет і структуру, а симбіоз художнього й філософського мислення поетеси породив неповторні зразки філософської лірики.

У другому підпункті «Міфологічні інкрустації й архетипи у ліриці Ліни Костенко» нами визначено міфотворче начало, віддзеркалене в художній палітрі поетеси новаторською актуалізацією архетипів, широким спектром національних та інтертекстуальних символів, наративними структурами та структурами образності в розвитку.

Архетип як універсальне явище консолідує в собі архаїчні геноми людства, емпіричний досвід попередніх поколінь, ірраціональні та трансцендентні модуси мислення, впливаючи на підсвідомі уявлення людини та сприйняття нею навколишньої дійсності. Міфопоетичний аналіз художнього простору та дослідження окремих архетипних образів допомагає глибоко усвідомити та інтерпретувати авторське світобачення.

Цілі поетичні системи Ліни Костенко – цикли «Альтернатива барикад», «Силуети», «Душа тисячоліть шукає себе в слові» (з підциклом на біблійні сюжети: «Брейгель. Шлях на Голгофу», «Ісус Христос розп'ятий був не раз»), «Коротко – як діагноз», «Інкрустації» – присвячені трагічній суперечливості свідомості творця духовних цінностей, що живе в кратері вулканів своєї нації та світу, мільйони разів переживає аутодафе і воскресіння, страждає і мучиться.

Виявлено архетипи дзеркала, золота, Мудрого Старця, Аніми («Маруся Чурай») і Анімуса («Берестечко» Богдан Хмельницький).

Таким чином, міфопоетична природа численних збірок і віршованих романів – не ілюстрація, а відкриття законів актуалізації архетипів, як і оновлення та модернізації культурного досвіду людства, найпитоміших естетичних традицій.

У другому розділі – *«Жанровий діапазон лірики Ліни Костенко»* – проаналізовано сакральні доміанти в ліриці Ліни Костенко; визначено релігійно-духовні мотиви лірики Ліни Костенко, пронизаної священним пророцтвом, сповненої містикою, магічними мотивами, таїнством, містерією, які неминуче ведуть до духовної трансформації ліричного героя.

У першому підпункті *«Сакральні доміанти в ліриці Ліни Костенко»* з'ясовано, що «сакральний» – священний; який стосується релігійного культу й ритуалу, таємничий, загадковий, містичний, що належить до шанування та особливо цінних ідеалів. Представляючи собою «божественний прояв», сакральне належить до сфери релігійних феноменів. Найглибше національна сутність сакрального втілена в романі у віршах «Маруся Чурай»; поемі «Берестечко»; збірці «Сад нетанучих скульптур»; поезіях «Заворожи мені, волхве!», «Ніч», «Ластівки тікають із Європи», «Мені відкрилась істина печальна», «Ще назва є, а річки вже немає»; поетичних казках «Дума про три камені» і «Казка про Мару».

Визначено, що світогляд Ліни Костенко можна охарактеризувати як культурологічний (а не, скажімо, релігійний), відповідно, постаті міфічних героїв, елементи пантеїстичного світогляду, язичницького міфу чи біблійні сюжети є тими образними матрицями, які сприяють мисткині у втіленні філософських роздумів над долею митця, уроками історії тощо.

У другому підпункті *«Релігійно-духовні мотиви лірики Ліни Костенко»* встановлено, що дослідження релігійної лірики, простеження духовної еволюції і шляхів становлення поетичного таланту, що відбувалося передусім у руслі розвитку християнської традиції і несло потужний

духовний заряд, а також увиразнення морально-християнських проєкцій в їх художньому світі належить до безумовно перспективних напрямів сучасного літературознавства, яке повертається до духовних праоснов. Визначено, що перші згадки про Бога у творчості Ліни Костенко з'являються у збірці «Мандрівки серця» (поезія «Рани святого Якуба» і казка «Мандрівки серця»). Тут-таки вживаються слова «піст» і «рай». У романі «Маруся Чурай» (1979 р.) письменниця постає вже як людина глибоко віруюча, яка знає ціну Божого Слова й глибоко обізнана з біблійними текстами. Особливо широко використовуються Л. Костенко релігійна лексика, біблійні образи, тематика Старого та Нового Завітів у збірці «Над берегами вічної ріки».

У багатьох творах використано сюжети біблійних притч. Таким чином, уся поетична творчість Ліни Костенко міцно закорінена в триєдиному світі: БОГ – УКРАЇНА – ЛЮДИНА. Все це тримається на вірі, яка не дозволяє розпастися цільному всесвіту.

У третьому розділі – *«Сакральний дискурс у художньому сприйнятті Ліни Костенко: особливості адаптації»* здійснено пошук у художньому тексті сакральних лексем-концептів та бачення перспективи набування ними нових семантичних і стилістичних значень, динаміки їх кристалізації й отримання нових функцій у цьому тексті, що дозволяє запримітити, окреслити багатомірну глибинність художнього тексту, побачити його відкритість та потенційну можливість нових смислових відчитувань.

У першому підпункті *«Сакральні жанри і концепти циклу ліричних віршів «Силуети»»* здійснено аналіз циклу «Силуети», наскрізним у якому є концепт «культура», представлений в образах героїв і діячів світового мистецтва. Доведено, що саме цей образ-концепт служить підвалиною вибудови підтексту екзистенційності в таких вимірах, як-от: «смерть» і «безсмертя», «тимчасовість буття» і «темпоральна несправедливість» щодо історично видатної особи.

У циклі «Силуети» вступає в дію мистецький феномен – із пластичним утіленням образів конкретних діячів світової культури й інтертекстуальними

зв'язками з їхніми творчими досягненнями в художній практиці вираження продуктивних ідей, які не піддаються корозії часу та є вічними атрибутами пошуку людиною свого покликання та місця в світі. Діалог культур у циклі «Силуети», який розмикає часопростір, осмислюється на онтологічному рівні через філософську дилему «творчість-руїна», «гармонія-хаос», протиставляючи світові цинізму, жорстокості й крові світову гармонію з її довершеністю, красою та ясністю.

У другому підпункті *«Давидові псалми» в українському переспіві Ліни Костенко* з'ясовано, що найбільший сакральний сенс має поетичний цикл «Давидові псалми», в якому поетеса осмислює вічні біблійні теми. Таким чином, поет ХХ століття (бо поетичний цикл опубліковано у 1989 р.), користуючись поетично-сакральним текстом XII століття до н. ери, розповідає сучасникам про власний морально-етичний канон, згідно з яким людина залишається справжньою людиною лише тоді, коли зберігає людську гідність – не блазнює, не принижується, не піддається на ідейні та політичні облуди, не торгує принципами і совістю.

У третьому підпункті *«Христологічна інтерпретація лірики Ліни Костенко»* виявлено, що в літературі молитва – це метажанр або синкретичний жанр, переважно віршовий, який, імітуючи сакральний діалог, здатний утілюватися в різні жанрово-видові форми, притаманні певній національно-жанровій системі й підпорядковані різноплановим авторським інтенціям. Лексеми макрополя «молитва», наскрізний мотив молитовності витворюють у поезії Ліни Костенко своєрідну сакральну ауру, яка пронизує усю її творчість.

Визначено найбільш поширені образи й мотиви Нового Завіту в ліриці Ліни Костенко, серед яких поетично осмислено такі, як: образ Ісуса («Ісус Хритос розп'ятий був не раз»), образ Петра («Перш ніж півень запіє...»), образ Діви Марії («Святвечір»), Ірода й Іродіади («Був Ірод і була Іродіада...»), Юди («Свят-вечір»), Симона («Брейгель. «Шлях на Голгофу»), Варавви та топонімічних образів Голгофи й Гефсиманського саду («Брейгель. «Шлях на

Голгофу). З'ясовано, що Бог у ліриці Ліни Костенко здебільшого виважений «приховано» або в одній своїй іпостасі – як Син Божий, Бого-людина, Христос, розп'яття якого розмикає спустошеність світу.

Таким чином, сакралізується практично все, що пов'язане з молитвами до Всевишнього, усі біблійні образи. У єдиному, синтезованому динамічному образі переплітається духовне з буттєвим, вічне із проминальним. У цьому – духовна глибина і глибокий сакральний сенс поезії Ліни Костенко.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ВИСНОВКИ

У релігіософських поезіях Ліни Костенко відбувається осягнення людського і божественного, профанного та сакрального. Розуміння іманентних виявів сакрального в художньому світі поетеси розкривається через систему морально-етичних категорій. Морально-етичні проблеми святості і гріха, добра і зла – невід'ємні складники «sacrum'u», що дозволяє побачити справжню екзистенційну сутність людини, розкрити істину найглибших таїн священного через багатозначну метафоризацію, ремінісценції, метафори, алегорії, символи, іронію, сарказм тощо.

Світ біблійних сюжетів та образів Ліна Костенко майстерно проектує на наше сьогодення, органічно поєднуючи два часові пласти – минуле й теперішнє. Відтак, образи Ісуса Христа, Божої Матері, апостола Петра, Адама, Єви, Іоанна Предтечі, Давида, Якова, Пилата, Варави, Іуди, Гефсиманського саду, Голгофи під пером поетеси часто набувають історіософського звучання.

Бог у Ліни Костенко постає у двох іпостасях: творчій і руйнівній. Цю другу іпостась поетеса «заряджає» іронією, щедро наділяючи її людськими, переважно негативними, рисами («Райська елегія», «Сьоме небо»). Біблійні мотиви часто екстраполюються тут на суспільно-політичну ситуацію. Біблійні алюзії в творчості поетеси набувають гострого морально-філософського звучання. Філософські узагальнення, гостре протиставлення святого і буденного, сакрального і профанного, святого і гріховного, конфлікт високого й земного в душі людини, трагізм вибору правильного

шляху є основними в релігіософських віршах авторки («Балада про здоровий цинізм», «Був Ірод, і була Іродіада», «Перш, ніж півень запіє...»). Понаторському трактує Ліна Костенко образ Ісуса Христа. Син Божий виступає в її творчості послідовно демократичним, шляхетним, жертвним і всепрощаючим.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу визнати, що інтертекстуальне опромінення – пошук у художньому тексті сакральних лексем-концептів та бачення перспективи набування ними нових семантичних і стилістичних значень, динаміки їх кристалізації й отримання нових функцій у цьому тексті – дозволяє закріпити, окреслити багатомірну глибинність художнього тексту, побачити його відкритість та потенційну можливість нових смислових відчитувань.

Здійснення дослідження творчого доробку митця неможливе без опертя на методологію, гносеологічний потенціал якої віддавна вивірений у межах літературної традиції. Зважаючи на неприховану і всеосяжну актуальність проблеми вивчення та аналізу релігійних канонів, упродовж більш ніж двох тисячоліть, вважаємо цінним здобутком світової літератури сакральні жанри і концепти в ліриці Ліни Костенко.

АНОТАЦІЯ

Магістерська наукова робота присвячена з'ясуванню ролі, місця, особливостей змісту і поетики сакральних жанрів у ліричному дискурсі Ліни Костенко у зв'язку з особливостями світосприйняття поетеси. У вступі визначається актуальність теми та проводиться короткий огляд поставленої задачі.

У першому розділі «Теоретичні аспекти філософської лірики Ліни Костенко» нами було розкрито поняття «філософська лірика» як тип поезії, що має свій предмет і структуру. Доведено, що симбіоз художнього й філософського мислення поетеси породив неповторні зразки філософської лірики. Визначено міфотворче начало, віддзеркалене в художній палітрі

поетеси новаторською актуалізацією архетипів, широким спектром національних та інтертекстуальних символів, наративними структурами та структурами образності в розвитку.

У другому розділі «Жанровий діапазон лірики Ліни Костенко» проаналізовано сакральні доміанти в ліриці Ліни Костенко; визначено релігійно-духовні мотиви лірики Ліни Костенко, пронизаної священним пророцтвом, сповненої містикою, магічними мотивами, таїнством, містерією, які неминуче ведуть до духовної трансформації ліричного героя.

У третьому розділі «Сакральний дискурс у художньому сприйнятті Ліни Костенко: особливості адаптації» здійснено пошук у художньому тексті сакральних лексем-концептів та бачення перспективи набування ними нових семантичних і стилістичних значень, динаміки їх кристалізації й отримання нових функцій у цьому тексті, що дозволяє закріпити, окреслити багатомірну глибинність художнього тексту, побачити його відкритість та потенційну можливість нових смислових відчитувань.

У висновках проводиться аналіз проведеної роботи та одержаних результатів.

АННОТАЦІЯ

Магистерская научная работа посвящена выяснению роли, места, особенностей содержания и поэтики сакральных жанров в лирическом дискурсе Лины Костенко в связи с особенностями мировосприятия поэтессы. Во введении определяется актуальность темы и проводится короткий обзор поставленной задачи.

В первом разделе «Теоретические аспекты философской лирики Лины Костенко» нами было раскрыто понятие «философская лирика» как тип поэзии, которая имеет свой предмет и структуру. Доказано, что симбиоз художественного и философского мышления поэтессы породил неповторимые образцы философской лирики. Определено мифотворческое начало, отраженное в художественной палитре поэтессы новаторской

актуализацией архетипов, широким спектром национальных и интертекстуальных символов, нарративными структурами и структурами образности в развитии.

Во втором разделе «Жанровый диапазон лирики Лины Костенко» проанализированы сакральные доминанты в лирике Лины Костенко; определены религиозно-духовные мотивы лирики поэтессы, пронизанной священным пророчеством, преисполненной мистикой, магическими мотивами, таинством, мистерией, которые неминуемо ведут к духовной трансформации лирического героя.

В третьем разделе «Сакральный дискурс в художественном восприятии Лины Костенко: особенности адаптации» осуществлен поиск в художественном тексте сакральных лексем-концептов и виденья перспективы приобретения ими новых семантических и стилистических значений, динамика их кристаллизации и получения новых функций в этом тексте, что позволяет заприметить, очертить многомерную глубинность художественного текста, увидеть его открытость и потенциальную возможность новых смысловых перечитываний.

В выводах проводится анализ проведенной работы и полученных результатов.

SUMMARY

The master's scientific work is devoted to clarifying the role, place, features of the content and poetics of sacred genres in the lyrical discourse of Lina Kostenko in connection with the peculiarities of the poet's worldview. The introduction determines the relevance of the topic and provides a brief overview of the task.

In the first section "Theoretical aspects of Lina Kostenko's philosophical lyrics" we revealed the concept of "philosophical lyrics" as a type of poetry that has its own subject and structure. It is proved that the symbiosis of artistic and philosophical thinking of the poet gave rise to unique examples of philosophical

lyrics. The myth-making principle is reflected in the artistic palette of the poetess by the innovative actualization of archetypes, a wide range of national and intertextual symbols, narrative structures and structures of imagery in development.

The second section "Genre range of Lina Kostenko's lyrics" analyzes the sacred dominants in Lina Kostenko's lyrics; the religious and spiritual motives of Lina Kostenko's lyrics are determined, permeated with sacred prophecy, full of mysticism, magical motives, sacrament, mystery, which inevitably lead to the spiritual transformation of the lyrical hero.

In the third section "Sacred discourse in the artistic perception of Lina Kostenko: features of adaptation" the artistic text searches for sacred token concepts and sees the prospect of their acquisition of new semantic and stylistic meanings, the dynamics of their crystallization and new functions in this text. outline the multidimensional depth of the literary text, see its openness and the potential for new semantic readings.

In the conclusions the analysis of the carried-out work and the received results is carried out.